

НАРОДНИЙ МЕСНИК КАРПАТСЬКОГО КРАЮ

Посилення польсько-шляхетського гноблення на Правобережжі й західноукраїнських землях викликало величезне незадоволення й протест широких народних мас. Цей супротив виливався у різні форми. Багато загонів повстанців XVIII ст. дістали назву гайдамацьких. Основною їхньою силою були селяни-кріпаки, міська біднота. Так виник і рух опришків, який очолив Олекса Довбуш.

Внаслідок тогочасного поневолення Україна перебувала на дуже низькому ступені економічного розвитку. Тяжким було становище і міст Правобережжя. На його землях посилювався національний гніт, безперервно вибухали повстання народних мас проти польської шляхти. Ще тяжчим було становище українського люду на Галичині. Окрім багатьох повинностей і поборів, сильнішими тут були національні й релігійні утиски. Так, 1738р. шляхетські депутати в сеймі скаржилися, що близько 100 тисяч селян Галичини, «не маючи сил зносити голод і злидні», пішли в різні частини України.

Незборним лихом для народу була й рекрутчина, тривала військова служба. Втікачі-рекрути, як і втікачі-солдати, поповнювали лави борців за народну справу. Тутешні повстанці називалися «опришками». Рух опришків став тією грізною силою, яка підняла селянські маси на боротьбу проти класового, соціального та національного гноблення, за зміну існуючого ладу. Розвитку цього руху сприяла народна підтримка, а також політичне становище Польщі, Угорщини та Волощини, між якими була розірвана гуцульська земля. Допомогало опришкам і вигідне географічне положення їхньої місцевості — малодоступні та малозаселені Карпати.

Уперше про опришків галицького походження згадується 1529р. Ця назва, на думку вчених, походить від латинського слова «opressor» (знищувач, утискувач). Опришківство було невід'ємною течією національно-визвольного руху всього українського народу.

У 30–40-х роках XVIII ст. серед ватажків опришків уславився Олекса Васильович Довбуш (1700–1745 рр.). Він був сином гуцула-бідняка Василя з Печеніжина (нині селище міського типу Коломийського району Івано-Франківської області). Дитинство хлопця минуло у великих злиднях. Він рано спізнав весь тягар панського гніту і став замислюватися над тим, щоб раз і назавжди розірвати пута голоду, холоду, нестатків.

Ще змалку багато наслухався про опришків. Дід його, хоч і не признавався, але, мабуть-таки, і сам трохи «ходив» на панів. Він багато розповідав про боротьбу гуцулів, про їхні сміливі напади на гнобителів.

Місцевий пан Кшивокольський, у якого Олекса відбував тяжку панщину, занепокоївся, що в його селі «з'явилася людина, від якої всього можна було очікувати». Юнак виконував у нього безліч робіт — сів, збирав врожай, носив з панського лісу гриби, ягоди, березову кору. Особливо жорстоко шляхтич розправлявся з непокірними. Олексі часто доводилося захищати своїх односельців.

Незабаром Довбуш одружився. Перейшов у збудовану ним халупу й почав господарювати. Якось зав'язалася важлива розмова між ним і священиком, який добре знав історію свого народу, симпатизував його визвольному рухові. Служитель церкви настовхував Довбуша на думку про всенародне повстання. Олексі солодко і страшно

було від цих помислів. Хоча ідеєю повстання він загорівся відтоді, як уперше усвідомив, що таке кріпацтво. Не знав, правда, як це облаштувати, як підняти народ на боротьбу, вигнати панів з рідного краю, з України...

Пан Кшивокольський ніколи не випускав Довбуша з поля зору. Підлаштовуючи йому всілякі капості, хотів дошкулити ненависному хлопкові. Шляхтич підшукав нового економа і вирішив нацькувати на Довбуша, але не персонально, а через приниження його дружини. Економ іноді таємно підбирав собі молодий до покоїв. Тож наказав дружині Довбуша прийти до нього. Нічого не підозрюючи, жінка пішла. Невдовзі люди почули відчайдушний крик, брязкіт скла. Та ніхто не кинувся допомогти, порятувати... Коли про це повідомили Олексі, він біг, як барс, не бачачи землі під ногами. Усім тілом гахнув у двері, і вони впали. Економ вистрілив у нього, але не влучив. А незабаром донісся нелюдський зойк і за хвилику вискочив Олекса, високо здіймаючи труп економа.

Так бунтар уперше став убивцею: по руках у нього текла кров... Знаючи, що за злочин його переслідуватимуть, Довбуш утік у ліс. Тепер самотньому меснику не було вороття в село: він вирішив стати опришком, зібрати хлопців і громити лютих панів...

Завдяки неабияким вродженим організаторським здібностям, надзвичайній сміливості, винятковій завзятості, ненависті до гнобителів Олекса Довбуш став ватажком опришківського руху. Зібравши чимало охочих гуцулів-бідняків, він сформував цілі загони месників. Ім'я Довбуша загриміло гірськими околицями. Один за одним почалися напади. Здавалося, що Олекса Довбуш перебуває одночасно в різних місцях краю. Об'єктом зазіхань опришків були пани, корчмарі, купці. Убогим гуцулам жодної шкоди бунтарі не завдавали, почасти навіть віддавали їм награбоване добро. Це відразу викликало до ватажка симпатію широких мас. Олекса рідко вбивав, але лихих панів не милував. До речі, деякі багатії щомісячно сплачували відкупного, аби тільки на них не нападали. Народ же допомагав опришкам, переховував їх, вважав своїми захисниками. Сільські ремісники виготовляли для них сокирки, рушниці, порох, кулі. Селянки шили одяг, забезпечували харчами.

Олекса від природи мав м'яку вдачу. Йому не давали спокою людські страждання. Водночас — це був могутній і відважний богатир, безмежно відданий рідному краю, його народові. «Не по гроші я сюди прийшов, а по твою душу, аби ти більше людей не мучив», — говорив Довбуш панам, нападаючи на їхні маєтки, зокрема на помістя пана Злотницького у травні 1744 року. Про це збереглися відомості в записках львівських бернардинців. Убивство Злотницького збурило всю шляхту. Не змовляючись, її представники прибули до экс-короля Станіслава. Тільки й розмов було, що про Довбуша, про нагальну потребу щось робити, про деталі кривавої розправи.

Невдовзі для опришків минув час успіхів, розпочалися невдачі. Військо шляхти не давало їм спокою. Ширилися чутки, що Довбушеві залишилося жити недовго. Але спіймати його було непросто. Проти опришків виступив і гетьман Йосип Потоцький з двома тисячами війська. У своєму універсалі він констатував, що знищити загін Довбуша надзвичайно важко, бо в різних селах він має схованки й укриття.

Перелякана масовими наступами повстанців, польська шляхта намагалася знеславити ім'я Довбуша, називаючи його «страшним розбійником», «схизматом», проте бідні люди не вірили наклепам, серцем були зі своїм героєм. Ніякі погрози й кара не могли порушити його міцних зв'язків з народом.

Польські магнати вирішили за будь-яку ціну розправитися з Олексою та його месниками. Вони організовували каральні загони, засиляли в гори шпигунів, вербували зрадників із заарештованих селян. За голову відважного месника обіцяли велику винагороду. Його переслідували війська під командуванням Пшелуцького і Потоцького. Олекса вирішив стояти до кінця. Він переміщався зі своїми загонами по всьому краю, убивав, нищив. Та коло змикалося...

Багато років Довбуш наводив жах на панів; вони довго не могли спіймати карателя. А тим часом пан Колендовський висловив думку, що ніхто не знищить Довбуша, доки за нього не візьмуться самі гуцули. Тож і запропонував багачеві Штефану Дзвінчуку з Космача взяти на себе організацію вбивства Олекси за воістину королівську винагороду. Крім великої грошової подяки, його сім'я назавжди звільнялася від усяких податків. Це й спокусило Штефана, і він дав згоду. Коли Довбуш дізнався про підготовку замаху, у нього закипіла кров: вирішив розправитися із Дзвінчуком. Підійшов до дверей господи зрадника, постукав і відчинив їх. Лиш тільки увійшов до оселі — Дзвінчук одразу ж вистрілив...

Смертельно поранений Олекса впав. Опришки кинулися на допомогу до свого ватажка, віднесли його в ліс. Їм здалося, що він уже неживий, тож поклали месника на землю, накидали зверху гілляччя і втекли. Важко поранений, великий отаман опришків залишився помирати наодинці. Це сталося в Космачі 24 серпня 1745 року.

Згодом тіло бунтаря було знайдено. Шляхтичі надзвичайно раділи його смерті і щедро винагородили вбивцю. Вони провезли Довбуша всією околицею, а люди сходилися дивитися на вже почорнілий труп. Довго возили його на страх опришкам, бідноті, а потім виставили в Коломийській ратуші. Через деякий час тіло ватажка за наказом гетьмана Потоцького було порубано на 12 частин і розвішано на палях в селах та містах Покуття. Так закінчилося життя славного отамана, захисника бідного люду. Однак народ не забув про нього і не хотів вірити в його загибель.

Після смерті Олекси антифеодальна боротьба західноукраїнського селянства не припинилася. Образ славного ватажка опришків знайшов своє відображення в народній творчості. Це яскравий тип народного героя, славного ватажка карпатських опришків на західноукраїнських землях першої половини XVIII ст., патріота Галичини. Йому присвячено пісні, казки, легенди, в яких народ наділив його романтичними, а то й фантастичними рисами. Фольклорні твори оспівують богатирську силу й безсмертя героя.

Зі спогадів сучасників дізнаємось і про вроду Довбуша: він «був високий, плечистий, темноволосий, краснелиций, рухливий, мав усміхнене обличчя, проникаюче око, дзвінкий голос...» Олекса носив червоні штани і був взутий у постоли. А ще він віртуозно грав на сопілці, струнних інструментах, чудово співав народні пісні. Підкреслюються його розум, кмітливість. Опришків Довбуш любовно називав «побратимами», «браттями», «синками». Він влаштовував їм своєрідні іспити на мужність і витривалість: наприклад, потрібно було пройти через глибоке провалля по свіжоочищеній від кори смереці. Або: ватажок наказував покласти на пенюк руку, а сам з великою силою вбивав топірець біля пальців чи вдавав, що хоче їх відтяти. Хто забирав руку, того виганяли. Велика увага приділялася влучній стрільбі, вмінню розвести ватру (багаття). Цінувалися також моральні якості претендентів: чесність, справедливість, дисциплінованість. Новобранці присягали на вірність ідеям опришків.

Образ Довбуша відтворений у творах Ю.Федьковича, І.Франка, Л.Первомайського, а також сучасних літераторів, в опері С.Людкевича «Довбуш» та

балеті А.Кос-Анатольського «Хустка Довбуша». Про славного ватажка опришків знято кінофільм «Олекса Довбуш» (автори сценарію Л.Дмитерко та В.Іванов). Його ім'ям названі пам'ятні місця, а в Києві (в районі Дарниці), — вулицю.